
1900'LÜ YILLARDA DOĞU'NUN ART NOUVEAU ÜSLUBU: İSTANBUL VE BAKÜ MİMARİ ÖRNEKLERİ

EASTERN ART NOUVEAU STYLE IN THE 1900s: ARCHITECTURAL EXAMPLES OF BAKÜ AND ISTANBUL

ВОСТОЧНЫЙ СТИЛЬ ART NOUVEAU 1900-х ГОДОВ: АРХИТЕКТУРНЫЕ ОБРАЗЦЫ СТАМБУЛА И БАКУ

Terane BURNAK*

ÖZ

İstanbul ve Bakü'nün mimarisi, 19.yüzyılda genel itibarıyla Batı mimarisine paralel olarak gelişmiştir. 1830'lu yıllardan itibaren Batı Avrupa mimarisinde olduğu gibi, bu iki şehrin mimarisinde Klasisizm, tarihsel mimari tarzlarının retrospektif taklitleriyle yer değiştirmeye başlamıştır. Mimarlar, araç olarak yenileme ve zenginleştirme amacı gütmüş, ancak bu yenilemenin kaynağı olarak geçmişe dönük dekoratif biçimleri seçmişlerdir.

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, mimari yapılara yeni bir yorum verme isteği, Art Nouveau olarak bilinen akımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde söz konusu ülkelerin daha sonra oluşacak yeni mimarisini etkilemiş olan Türk ve Azerbaycan mimarisinin dönemsel bakış ilkeleri ve yöntemleri oluşmuştur. 19.yüzyılın sonlarında ve 20.yüzyılın başlarında bu ülkelerin kültürel gelişimi, zengin yapı çeşitliliğiyle temsil edilmiştir. Bu dönemde Türk ve Azerbaycan mimarisinin dönemsel bakış ilkeleri ve yöntemleri oluşmuştur. Akım Avrupa'daki özelliklerinden sapmadan, yerel mimarinin özellikleri ile birleşerek farklı bir mimari çeşitlilik sunmuştur.

Türk ve Azerbaycan mimarisinin geleneksel form ve tekniklerinin stilistik özellikleri ile Art Nouveau mimarisinin dekoratif ve sanatsal birleşimi, İstanbul ve Bakü mimari örnekleri üzerinden analiz edilmiştir. Aynı zamanda, Türk ve Azerbaycan mimarisinin yeni mekânsal ve hacimsel, mimari ve yapısal özelliklerinin gelişiminin bağlı olduğu koşullar ile konut ve kamu binalarının gelişimi irdelenmektedir. Bu analiz, Türk ve Azerbaycan mimarisinin dünya mimarlık tarihindeki yerini belirleyerek, biçim, mimari planlama ve yapı özelliklerinin araştırılması ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, 19. yüzyılın sonları ve özellikle 20. yüzyılın başlarındaki Türk ve Azerbaycan mimarisinin dünya mimari mirasına olan katkısı tartışılmaktadır. Aynı zamanda, Türk ve Azerbaycan mimarisinin yeni mekânsal ve hacimsel, mimari ve yapısal özelliklerinin gelişiminin bağlı olduğu koşullar ile konut ve kamu binalarının gelişimi irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: 20. Yüzyıl Başlarında Mimari, İstanbul, Bakü, Art Nouveau

* ORCID: [0000-0001-8848-1870](https://orcid.org/0000-0001-8848-1870), Dr. Öğretim Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, teranem@ogu.edu.tr

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

ABSTRACT

In the 19 century, the Turkish and Azerbaijani architecture covered a way basically parallel to the development of architecture in the West. Since 1830s, the classicism in the Turkish and Azerbaijani architecture, and in the same way in the West European one, was forced out by retrospective imitations of historical architectural styles. With that in mind, architects pursued the objective to renovate and enrich full range of tools and methods based on outdated decorative fixtures.

In the late 19- by the turn 20 centuries, aspirations to bring the architecture and construction together and thereby form an appropriate estimate gave an impetus to the advent of a new trend in architecture referred to as Art Nouveau. At the same time, the reviewed period was marked by formation of main principles and methods of the Turkish and Azerbaijani architecture that had sway over the new architecture of these countries. Testifying to the development of cultures of these countries later 19-earlier 20 centuries was enhanced diversity of edifices and buildings. Note that these structures preserved their genuineness along with local variations and in keeping with European cannons.

Proceeding from the analysis of stylistic peculiarities of Turkish and Azerbaijani traditional forms and methods, technical and stylistic specificities of Art Nouveau, decorative-artistic solutions and symbols of forms in the architecture of Istanbul and Baku, it can therefore be concluded that the reviewed period mattered most in the architecture development. In view of this, the novelty of studies comes not from traditionalism but new approaches to the insight into forms, architectural planning and constructive peculiarities through identifying a place of the Turkish and Azerbaijani architecture in the history of the world architecture.

The foregoing revealed the fact that the Turkish and Azerbaijani architecture made a weighty contribution to the development of the world architectural heritage of the end 19-beginning 20 centuries. The point at issue is about conditions predetermining the development of new spatial-dimensional, architectural-design and constructive peculiarities of the Turkish and Azerbaijani architecture, as well as the development of residential-public buildings and basic typological groups of these edifices.

Keywords: Architecture in the Early 20th Century, İstanbul, Bakü, Art Nouveau

АННОТАЦИЯ

Турецкая и азербайджанская архитектура прошла в XIX веке в основных чертах путь, параллельный развитию архитектуры Запада. С 1830-х годов в турецкой и азербайджанской архитектуре, так же как и в западноевропейской, классицизм начинает вытесняться ретроспективными подражаниями историческим архитектурным стилям. Архитекторы преследовали цель – обновить и обогатить арсенал своих средств, но источниками этого обновления они избрали отошедшие в прошлое декоративные формы.

К концу XIX – начала XX века стремление сблизить архитектуру и конструкцию, дать им верную трактовку явились отчасти предпосылки для появления нового направления в архитектуре, известного под названием Art Nouveau (искусство модерн). Однако в этот период сформировались основные принципы и методы турецкой и азербайджанской архитектуры, которые повлияли на новую архитектуру этих стран. Развитие культуры этих стран в конце 19 - начале 20 веков впервые было представлено богатым разнообразием построек. Они полностью сохранили свою аутентичность, так как имели свои местные особенности, не отступая от общеевропейских канонов.

На основе анализа стилистических особенностей турецких и азербайджанских традиционных форм и приемов, технических и стилевых особенностей Art Nouveau, декоративно-художественных решений и символов форм в архитектуре Стамбула и Баку можно сделать весьма разумный вывод о самобытности и значении этого периода в развитии архитектуры. В этом контексте основная новизна результатов исследования проистекает не из традиционализма, а из подхода к изучению формы, архитектурного планирования и конструктивных особенностей посредством определения места турецкой и азербайджанской архитектуры в истории мировой архитектуры.

Вышеизложенное выявило понимание специфики архитектуры теперь уже далеких от нас лет, убедительно показав весомость вклада турецкого и азербайджанского зодчества в мировое архитектурное наследие конца XIX - и особенно начала XX веков. Здесь рассматриваются условия, от которых зависит развитие новых пространственно-объемных, архитектурно-планировочных и конструктивных особенностей турецкой и азербайджанской архитектуры, а также отслеживается развитие жилищно-общественных зданий и основных типологических групп этих построек.

Ключевые слова: Архитектура Начала 20 Века, Архитектура, Стамбул, Баку, Art Nouveau

GİRİŞ

Art Nouveau akımı, Türkiye ve Azerbaycan'da, özellikle İstanbul ve Bakü şehirlerinin mimari görünümüne önemli katkılar sağlamıştır. 20. yüzyılın başındaki yapılarda kullanılan akımın mimari ve dekoratif araçları aynı olmasına rağmen, İstanbul ve Bakü'nün tasarım ve yapısal tekniklerinde farklılıklar oluşmuştur.

Art Nouveau akımının yenilikçi özellikleri tartışılmazdır. Mimarlar; binaların mimari ve yapısal şekline yeniden ve derinden bakılmasına, kompozit tekniklerin mantığının kavranmasına yol açmıştır. Böylelikle 1920'lerin işlevselliğinin oluşumuna yol açan rasyonalist eğilimlerin gelişmesine katkıda bulunulmuştur (Fatullayev - Figarov, 2013).

Avrupa akımları etkisinde çalışan yabancı mimarlar, çalışmalarında yerel mimarinin özelliklerini kullanmaya, binaların sanatsal özünü ifade eden yorumu söz konusu binaların hacimsel ve alansal kompozisyonlarına aktarmaya çalışmışlardır. 19. yüzyılın sonlarında mimarların yerel mimariye olan bu eğilimi, daha sonraları Türk mimarisinde Oryantalizm, Azerbaycan mimarisinde ise Ulusal Romantizm akımlarında kendini göstermiştir.

Resim 1: İstanbul 1900 yıllar

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

İstanbul'da sanayinin gelişimiyle yakından bağlantılı olarak mimarlık ve şehir planlaması gelişmiş; Avrupa devletlerinin ilgisi, yabancı sermaye ve yabancı mimarların İstanbul'a gelişini etkilemiş ve söz konusu yaratıcılıkları sayesinde yeni bina ve yapı tipleri ortaya çıkmaya başlamış; yeni yapılar, eskiye kıyasla daha progresif, planlı şehir bölgeleri oluşturmuştur. İstanbul kentinin mimari oluşumunun en güzel dönemleri 16.-19. yüzyıllar olarak adlandırılabilir. Bu dönemde kent, karakteristik bir görünüm ve silüet kazanmıştır (Yavuz, Özkan, 1986).

Rus hâkimiyetine 19. yüzyılın başlarında giren Bakü kenti ise, günümüze kadar kısmen korunmuş sur duvarlarıyla çevrili küçük bir yerleşim yeri olmuştur. Rus konutlarının yeni tipolojileri mimari ve inşaatta kendi düzen yasalarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bakü kentinin inşası 19. yüzyılın ilk yarısında Rus Klasisizminin himayesinde, askeri mühendislerin gözetiminde, yapılmıştır. Bu dönem, yerel mimarların geleneksel yolla inşa etmeyi sürdürdükleri, ancak hala bilmedikleri mimari fenomenleri gözlemledikleri bir dönemdi. Devamında mimari gelenek ve inşa kültüründe yerel ve yabancı mimarların ortak yaratıcılığında özgün bir mimari sistem ortaya çıkmıştır. Oluşan bu sentezle, çeşitli içeriklerde, farklı hacim ve silüetlerle, muhteşem yapılar oluşturma imkânı sağlanmıştır (Fatullayev - Figarov, 1998).

Resim 2: Bakü, sahil görüntüsü, 1898 yıl.

19. yüzyıl ortaları ve 20. yüzyılın başları, Türk ve Azerbaycan mimarisinin son derece ilginç ve aynı zamanda çelişkili bir dönemi olmuştur. Bu dönemlerde, Klasisizmden Eklektizme, Eklektizmden Art Nouveau'ya, Art Nouveau'dan ise Türkiye'de Neoklasisizm ve Neo-Osmanlı tarzına, Azerbaycan'da ise Ulusal Romantizm olmak üzere bir akımdan diğerine üç kez geçiş yapılmıştır. Bu ülkelerin mimarisinin oluşumunda önemli olaylar meydana gelmiş ve mimari ortam, çeşitlilik açısından nadir olabilecek seviyede zenginlik kazanmıştır.

Mimarlığa karşı artan ilgi, mimarlık teorisinin gelişimi, toplumun sosyal yaşamında oluşan değişikliklerin yapılaşmaya etkisi, dönemin pratik yaşamına etki etmiştir. İnşaat teknolojisi alanındaki gelişmelerle mimari tektoniklerin değişimi buna yardımcı olmuştur. Kentsel planlama alanında yeni ilkelerin geliştirilmesi, daha geniş kitleler için tasarlanan yeni bina tipleri, apartmanlar ve villa tasarımları

ile yeni tarz yaratma arzusu, etkileyici bir mimari imaj yaratma mücadelesi, 20. yüzyılın başlarında mimarların karşılaştıkları ana konular olmuştur.

Güzel sanatlar alanında yeni ifade araçları arayışı, 20. yüzyılın başlarında mimarlığa da yansımıştır. Aynı zamanda inşaat, teknik ve malzeme imkânlarının genişlemesiyle, mekân kurgusu ve mimari hacimlerin plastikliği de farklılaşmıştır. İstanbul ve Bakü'de farklı fonksiyonel yapılara gereksinimden dolayı yeni bina ve yapı strüktürleri oluşmuştur.

Kentin yapısı, sadece yapıların ölçeğinin büyümesiyle değil, aynı zamanda tamamen farklı bir tarzla binaların tasarımıyla güncellenmiştir. Mimari tektoniğin yeni anlayışını ortaya koyan tasarımlar, 20.yüzyılın başlarında, binalarda ve yapılarda gözlemlenmeye başlamıştır.

Türk ve Azerbaycan mimarisi, genel Avrupa mimarisiyle benzer şekilde gelişmiş, ancak 20. yüzyılın başlarında tarihsel koşulların özellikleri sayesinde birçok açıdan farklılaşmıştır. Bir yandan yenilikçi fikirlerin uygulanması bağlamında hali hazırda oryantal mimarların yaratıcı kazanımları önemli ölçüde denge sağlamış ve geçmişte Avrupa'daki yenilikleri tekrar ederek birçok yönden geride kalmıştır. Diğer yandan, Doğu mimarisinde yaratıcı arayışlar özel bir yoğunluk kazanmıştır.

1900'lü yılların başlarında Türk ve Azerbaycan Art Nouveau mimarisinde, daha önce Eklektizmde ortaya çıkan mimarinin işlevsel, dekoratif ve sanatsal yönü arasındaki uçurumun ortadan kaldırılması için ilk denemeler yapılmıştı. Fonksiyon kullanımından estetik anlayışa geçişin başlamasına yol açan yeni yapıım tekniklerinin ve inşaat malzemelerinin daha fazla benimsenmesi büyük ölçüde buna imkân vermiştir.

Art Nouveau ile doğan yeni bina tipolojilerinin mimari ifadesi ve mimari kütlelerinin plastisitesi, 20. yüzyılın stilistik arayışları ile devam etmiştir. Art Nouveau etkisinde dönüştürülmüş bir biçimde ortaya çıkan, binaların mimari ifadesi ve mimari kütlelerinin esnekliğine yönelik eğilimler, 20. yüzyılın diğer stilistik arayışlarında süreklilik buldu.

Bu çalışmada Doğu Art Nouveau tarzı, yerli ve yabancı mimarların tasarımları üzerinden anlatılmıştır. İstanbul ve Bakü'deki mimari örnekler üzerinden doğunun Art Nouveau tarzı incelenmiştir.

1. 1900'LARDA YERLİ VE YABANCI MİMARLARIN İŞ BİRLİĞİ

1.1. İstanbul Mimarları

1893 yılında Raimondo D'Aronco'nun Osmanlı Sergi Kompleksi'nin projelendirilmesi amacıyla ülkeye davet edilişi İtalyan mimarlara duyulan güveni kanıtlamıştır. İtalyanların meslekî ünlerinin yayılışı Fransız mimarlar tarafından desteklenmiştir. Fakat Fransız mimarlar 18. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Sarayı'nda kabul görmüş ve onların kültür ve sanat alanlarındaki yetkinlikleri İtalyanlardan daha yüksek olmuştur. Fransızlar Türkiye'nin yeni yasama düzeninde, önemli kamu binası proje başvurularını kazanarak, belediyede ve devlet katında üst düzeyde görevler üstlenmişlerdir. Mimarların başlıca ve en önemli hedefleri,

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

İstanbul'u Avrupai hâle getirme sürecini hızlandırmak olmuştur. Bu yüzden şehrin büyük ölçekte planının oluşturulması amacıyla sözleşmeler yapılmıştır.

Resim 3: Raimondo D' Aronco, Ulusal Osmanlı Sergisi Pavyonu, 1893.

Fransız mimarlar (Alexandre Vallaury, Adolf Milord, Léon Parvillée, Marie August, Antonio Bourgeois), Osmanlı mimari tarzındaki projelerle 19. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı mimari tarzı üzerindeki etkilerini göstermişlerdir. İtalyan köklere sahip ancak milliyet olarak Fransız olan, İstanbul'da doğmuş, Paris'te eğitim görmüş ve sanat hayatı 19. ve 20. yüzyıl aralığına denk gelen Vallaury, yabancı mimarlar arasında özel bir yere sahipti ve birçok eşsiz yapı ve tasarımlara imza atmıştır. Bunlar arasında; Arkeoloji Müzesi, Haydarpaşa Tıp Fakültesi Binası, Osmanlı Bankası Binası, Eminönü Camii gibi devlet tarafından yaptırılan yapılar mevcuttur. Beyoğlu, Karaköy, Kadıköy gibi İstanbul'un değişik semtlerinde konut projeleri de bulunmaktadır. Vallaury, 1883-1908 yılları arasında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarlık bölümünü yönettiği dönemde, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yeni nesil Türk mimarlarının yetişmesinde büyük bir rol oynamıştır (Barillari & Qodoli, 1999).

Sultan Abdülhamid döneminde Fransız asıllı tasarımcılar şehir yapılarının projelendirilmesinde rakipsiz bir üstünlüğe sahiptiler. Fakat bu projelerin pek çoğu kâğıt üzerinde birer eskiz olarak kalmıştır. Mühendis Arnodin tarafından hazırlanan ("Compagnie Internationale du Chemin de Fer du Bosphore") demiryolu projesi 1890 yılının Mart ayında Sultana takdim edildi ve söz konusu proje Avrupa'yla Asya'yı bağlayan iki asma köprü şeklinde tasarlanmıştır. Bunlardan birinin Sarayburnu'yla Üsküdar'ı birleştirmesi öngörülmekteydi. Bu yapı, üç çift çelik destek (ayak) ve karışık asma yapı sisteminden oluşmaktaydı. İkincisinin ise Kandilli ile Rumeli Hisarı'nı birleştirmesi öngörülmüştür.

Sultanahmet Meydanı'na, 16. yüzyıla ait en gözde anıtlardan biri olan İbrahim Paşa Sarayı'nın yıkılmasından sonra, boşalan alana Vilayet Konağı inşa edilmiştir. Ayasofya'nın Fransız tarzında oluşturulan bahçesi yapıyı, tecrit etmesi maksadıyla genişletilmiş, aynı zamanda ibadethanenin çevresindeki diğer binaların yıkılması öngörülmüştür (Nuri, 1964).

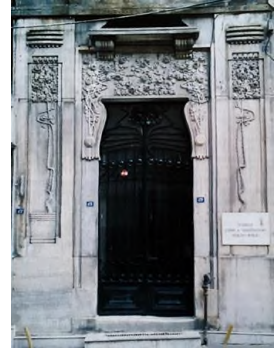
Bu süreçte Reşid Paşa'nın istemesine rağmen ülkeye pek fazla İngiliz mimar davet edilmemiştir. İngiliz mimarların İstanbul'daki başlıca projeleri; William James Smith'in Neo-Rönesans tarzındaki İngiltere Büyükelçiliği (1845-1847), George Edmund Street'in Viktorya dönemi ve Neo-gotik mimari tarzındaki kilisesi, Harry Adams (1902-1904) tarafından projelendirilen Galata'daki İngiliz Bahriye Hastanesi'dir.

Aynı zamanda İstanbul'dan Bağdat'a demiryolu hattı döşenmesine yönelik en önemli işlerden biri de Almanya'nın sorumluluğuna verilmişti. Alman mimarların; II. Abdülhamit'in yönetimindeki eserleri; August Jasmund'un Doğu Ekspresi'nin varış noktası olan Sirkeci Garı (1888-1890), Almanya'nın Doğu'daki bankası olan "Deutsche Orient Bank", Otto Ritter ve Helmuth Cuno'nun Haydarpaşa Garı, İstanbul-Konya-Bağdat (1906-1908) demiryolu hattı olarak gösterilebilir. Stuttgart Bankasının talimatıyla Osmanlı'nın başkentinde Alman Orient Bankasının kurulmasının ana amacı, Türk pazarının keşfedilmesi ve Türk demiryollarının gelişmesine öncülük eden Alman firmalarının ülkeye olan ekonomik desteği olmuştur.

20. yüzyılın ilk yıllarında İstanbul mimarisinde, Alman ve Avusturya inşaat firmalarının mühendislik ve mimari yaratıcılıklarının yaygınlaşması, Avrupa'da bu firmaların kullandığı inşaat, dekorasyon ve endüstri malzemelerinin benimsenmesine ve talep edilir hâle gelmesine yol açmıştır.

Bu dönemde Avrupa'dan gelen mimarların ortaya çıkardığı eserler, Türk mimarisini Avrupai mimari tarz açısından zenginleştirmiştir. Bu da ülkede bu tarzın yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Bütün bu mimari tasarım özellikleri ve bina süsleme motifleri İstanbul mimarisinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde, 19. yüzyılın sonuyla 20. Yüzyılın başlarındaki mimarinin gelişimini takip edilebilmek için, temelde bu alanda iki büyük tasarımcı olan Alexandre Vallauray ve Raimondo D'Aronco'nun eserlerinin incelenmesi gerekmektedir. Alexandre Vallauray ve Raimondo D'Aronco Osmanlı başkentine özgü, Doğu Art Nouveau tarzında eserler oluşturmuştur.

Resim 4- 5: Raimondo D'Aronco, Botter Apartmanı.

Başkent İstanbul'da ve aynı zamanda Akdeniz Bölgesi'nin benzer köşelerinde, Art Nouveau akımının mimari eserleri, uzun bir süre devam etmiştir. Mevcut binaların çoğunun yapılış hikâyesiyle ilgili bilgi yetersiz kalmaktadır. İstanbul'da modern tarzdaki ilk ve en göze çarpan eser olarak, Raimondo D'Aronco'nun (1900-1901) Beyoğlu'nda, Sultan'ın kişisel terzisi Botter için tasarladığı apartman sayılabilir. Tipolojik olarak dar ve uzun bir parsel üzerinde

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

projelendirilişi, işlevselliği, ekonomik oluşu ve şıklığı, cephesi ana caddeye dönük oluşuyla, modern tarzda bir Avrupalı mimari örneğiydi. Osmanlı başkentinde konut mimarisinde bu tür binalar çoğunlukla yabancı mimarlar tarafından inşa edilmiştir.

Raimondo D'Aronco tasarıma hacimsel olarak değil, mekânsal olarak yaklaşmaktadır. Onun için bina, yerleştiği mekânı işlevsel kılan bir kabuktan öte bir durum değildir. Çevreden soyutlanmış olarak binanın alanı kadar yapıya dair anlayış, alanın, hacme oranla ikinci planda kalmaktadır. Art Nouveau mekân anlayışı, doğanın dünyaya olan bağlılığını ortaya çıkartmaktadır. Plakalara benzer düzlemler mekânın etrafını çevirir lâkin onu dış dünyadan ayırmaz; iç mekân dış duvarların kitlesinde izole edilmez ve doğal çevreyle tezat oluşturmaz, ancak onunla bitişiktir, çünkü benzerlik yasına göre inşa edilmektedir.

Bu ortamda Raimondo D'Aronco'nun eserleri Osmanlı'yla Orta Avrupa kültür ve sanatı tartışmaları arasında bir köprü oluşturmuştur. Onun projeleri yalnızca Türk mimarisinin süsleme unsurlarını içermekle kalmadı, aynı zamanda mimarideki modern tarza ve 1903-1906 yılları arası İstanbul mimarisinde benzersiz özellikler oluşturdular. Bunun en belirgin örnekleri olarak; Büyüka'daki Mizzi Köşkü, Şükrü ve Fahri Bey Köşkleri, Beşiktaş'ta Şale Köşkü, Yıldız Sarayı'ndaki Ada Köşkü, Erenköy'de Cemil Bey Köşkü, Yeniköy'de Ethem Bey Yalısı, Beylerbeyi Yalıları, Fenerbahçe'de Jean Botter Köşkü, Feneryolu'nda Mehmet Sâdik Efendi Köşkü ve İstanbul'da bulunan bir dizi örnek yapılardan bahsedilebilir (Gebrhard, 1967).

Alexandre Vallaury, Türkiye'de uzun bir sürekliliğe sahip modern-romantik akımın Neo Osmanlı stili olarak tanımlanan tarzın kurucularındandır. Onun canlılığı gündemden düşmeyen bu millî meseleye katkı sağlamıştır. Vallaury'nin yaratıcılığı, 20. yüzyıl için dönüştürücü mimarlık misyonunun spesifik kavramlarıyla, millî yaratıcılığın gizli kaynağı olarak Türkler hakkındaki romantizm anlayışlarla birleşerek, ulusal romantizm arayışların gelişmesi için verimli bir zemin oluşturmuştur. 1900'lü yıllardaki Neo-Osmanlı tarzının farklı örnekleri, anıtsal millî tarzın arayışları ve hegemonyası altında birleşerek büyük bir sanat hareketine dönüştü. Bu dönüşümdeki en önemli atılımlar Vallaury'nin projelerinden, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Haydarpaşa'daki Numune Hastanesi, Kadıköy'deki Cemil Topuzlu Köşkü, Üsküdar'daki Abdülmecid Efendi Köşkü vb. olmuştur.

Vallaury'nin 1900 ve 1904 yılları arasında Yeni Osmanlı tarzında çizmiş olduğu konut projeleri ahşap köşk ve yalılar olmuştur. Bu projelerin ayırt edici özelliği olarak kat sayılarındaki artışlar (bunlar: iki, üç ve hatta dört katlı olabiliyorlardı), tavanların yüksekliklerinin artış, kompozisyon ritmini kırmak için cephelerin üzerindeki hacimlerin ileri sürülmesi ve geri çekilmesi ve kabartma üzerine fayda getiren yerleştirme (her birinin açık bir manzaraya sahip olması amacıyla) vs. gösterilebilir.

Türkiye'nin 19.-20. yüzyılları arasındaki yerel mimarları sadece “yeni” olandan değil, “millî” olandan da ilham almaktaydılar. “Yeni” kavramı “millî” kavramını da canlandırmaktaydı. Türk mimari mirası kendi millî geleneklerinin tasdikini ve varlığını göstererek, canlanması için çaba sarf ederek, “geçmiş” yeterli

malzeme vermese bile, millî sanatın verilerine dayanarak, onun bilinçli olarak inşa edilmesinde hep ondan ilham olarak ona başvuruyorlardı.

Alexandre Vallaury arayışlarında yalnız değildi, daha sonra kendisine Kemalettin Bey, Vedat Tek vb. pek çok yerel mimar katıldılar. Ünlü politikacı ve Türk milliyetçilik ilkelerinin savunucusu Ziya Gökalp; Kemalettin Bey ve Vedat Tek'i ulusal mimari tarzın kurucuları olarak kabul etmiştir (Yapı, 1942).

Mimar Kemalettin Bey 1887-1891 yılları arasında mühendislik okulunda okurken Gabriel Jagmund'un öğrencisi olmuştur. 1889-1890 yılları arasında Sirkeci Garı'nın inşasında görev almıştır. 1895 yılında eğitimini sürdürmek amacıyla Berlin'e gitmiştir. Ülkesine döndüğünde, mimarlık ve inşaat mühendisi hocası sıfatıyla, mühendislik okulunda eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Hem okulda hem de kendi mimarlık bürosunda genç kadroları yetiştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. 1908 yılında yayımlanan kararnameyle Kemalettin Bey Osmanlı Mühendis ve Mimar Cemiyeti baş mimarlığına tayin edilmiştir.

Kemalettin Bey bir mimar ve restorasyon uzmanı olarak Osmanlı kültürel mirasının korunmasında büyük rol oynamıştır. Hazırladığı projelerde Türk mimari yapı sistemini ve yerli malzemeleri kullanarak yapı form ve stilin birbiriyle uyumunu sağlamıştır. Mimari örneklerdeki etkileyici gerçek aşikârdır. Buna bir örnek Laleli'deki Tayyare Apartmanlarıdır. Sedat Çetintaş bu binaların cephelerinin mimari ayrıntılarını inceleyerek kitabında şunları yazmıştır: "Kemalettin Bey konutlarını çok değerli bir tarihî ve mimari anıt olan Lâleli Camii'yle Avrupa Barok mimarisini sentezleyerek oluşturmuştur. Cephelerdeki farklı süsleme unsurlarını da hesaba katarak, özgünlük açısından bu proje son derece ilginçtir. Bir dereceye kadar toplumun taleplerine cevap veren bu bina günümüze kadar işlevlerini yerine getirmektedir" (Setintaş, 1944).

Mimar Vedat Tek Fransa'da eğitim alıp İstanbul'a mimarlık diplomasıyla döndüğünde Saray tarafından saray baş mimarlığına tayin edilmiştir. Aynı zamanda Sanâyi-i Nefise ve Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde öğretmenlik yapmıştır. Şişli semti Valikonağı Caddesi'nde bulunan ve aynı zamanda kendi evi olan yapı, onun mimarlık alanındaki ilk eseridir. Vedat Tek aynı zamanda Harbiye'de çeşitli konut projelerini hayata geçirmiş, annesi Leyla Saz Hanım'a Bostancı'da bir köşk inşa etmiş ve yine aynı semtte birkaç konut daha yapmıştır. Bütün bu projelerin haricinde Vedat Tek çeşitli kamu binası projelerini de hayata geçirmiştir. Söz konusu projelere Sultanahmet'teki Defter-i Hakani (Tapu ve Kadastro Müdürlüğü), Aksaray'daki Mektep binası, Karaköy'deki Denizcilik İşletmeleri Binası, Haydarpaşa ve Moda iskeleleri ve aynı zamanda Çankaya Köşkü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi binalarının bakım ve onarımı vs. dahil edilebilir. (Yücel, 1971).

Mongeri'nin öğrencisi olan Arif Hikmet Koyunoğlu, Taksim ve Nişantaşı'nda bir dizi konut projesi hazırlamıştır. Bunun dışında birçok kamu binası projesi de tasarlamıştır. Söz konusu projelere Millî Eğitim Bakanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Çocuk Esirgeme Kurumu örnek gösterilebilir ve adı geçen aynı zamanda mimari anıtlar üzerinde pek çok restorasyona imza atmıştır.

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Resim 6- 7: Haydarpaşa ve Moda İskeleleri.

Ayrıca o dönemin mimarları arasında Kemalettin Bey, Vedat Tek ve Arif Hikmet dışında Türk mimarisinin oluşumuna eserleriyle büyük katkı sunan başka mimarlar da vardır ve bunların arasında özellikle; Ali Talat Bey, Mehmet Nihat, Hüsnü Tümer, Cemal, Rüştü, Vasfi Egeli, Tahsin Sermet, Muzaffer ve b. belirtilebilir.

1.2. Bakü mimarları

19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki süreçte Bakü'nün mimari ve inşaat ortamı kökten değişmiştir. Kentin 'mühendisi' ve 'mimarı' görevlerinin belirlenmesi, Bakü'de profesyonel mimarı tasarım projelerin uygulanmasına katkıda bulunmuştur. Bu alanlarda, Sankt Petersburg'dan gelen sivil mühendisler ve mimarların yanı sıra, 1890'lı yıllarda bu görevde çalışmış, Kafkas kökenli Bakü ve Şamaha kentinin mimarı olan Gasim Bey Hajibababeyov başta olmak üzere, yerel mimarlar da iştirak etmişlerdir. Öğrencisi ve asistanı, daha sonraki süreçlerde ün kazanan mimar Meşadi Mirza Kafar Izmayilov, 1880'lerden İçerişehir'in (Eski Şehir) önemli bir bölümünü inşa etmişlerdir. Ayrıca şehrin banliyö bölgeleri için de büyük konut kompleks binaları tasarlanmıştır (Fatullayev – Figarov, 2013).

Şehrin özgün mimari üslubu gelişimini iki yönde ilerletti, yerel, klasik Şirvan-Abşeron mimarlık okulu ve hızla popülerlik kazanan Avrupalı tarzlar. Kentin yeni ve bütüncül mimari dilde merkez bölgesi tasarlandı ve temsilci mimarları Ziver Bey Ahmedbeyov, Hacıbey Ahundov, Józef Gosławski, Gasim Bey Hajibababeyov, Gafar Izmayilov'un, Eugeniusz Skibiński, Kazimir Skurevich, Józef Płoszko, Tverdohlebov, Nikolaus Von Der Nonne, Joseph Eichler ve diğerleri oldular.

Farklı işlevlere hizmet eden ve çok sayıda yapıları barındıran Trans Kafkasya demiryolu inşaatı, 1883 yılında Tiflis-Bakü demiryolu hattının açılması ile oryantal tarzdaki Azerbaycan mimarisine ve Mısır'dan İspanya'ya kadar Arap Doğu'sunu temsil eden Mağrip tarzı mimarinin temelini atmıştır.

Pitoresk hacimli, karakteristik mimari formlar ve yerel mimariye yabancı olmayan unsurları ile tren garı istasyon binalarının yapıları, kent yapılarının stil zenginleşmesindeki olanaklarını ortaya çıkartmışlardır. Bu şekilde karar verilen tren garı istasyonların mimarisi, mimarları yaratıcılıklarını ifade etmeye birincil kaynak olarak yerel mimariye daha özen göstermeye yönlendirmişlerdir.

Bakü'nün yapılarına yansıyan doğu etkisi, Azerbaycan mimarisindeki ulusal-romantik eğiliminin gelişim başlangıcı olmuştur. Bu eğilimin ilk örneği, mimar Vasilyev tarafından milyon Zeynalabdin Tagiyev için tiyatro binasının cephelerinin tasarlanması olmuştur. Tiyatronun cephelerinin mimarisinde, Bakü'deki tren garı binasının cephelerinin çözümünde olduğu gibi açık ve koyu renkteki taşlar kullanılarak duvar örme uygulaması yapılmıştır. İstasyon ve tiyatro binalarının mimarisi, Bakü'nün yapılarında yerele yönelim kırılmasında, doğu (oryantal) tarzının kullanılmasının başlangıcı olmuştur. Yerel mimarinin hacimlerini ve formlarını koruyan bu tarz, hamam gibi yapılarda da daha özgür bir yorum ile kendisini göstermiştir.

Dönemin birçok sanat eserlerinde de vurgulanan ve en iyi şekilde sunulan doğu mimarisi, uygulamacı mimarların dikkatini çekmiştir. Kordoba Halifeliği ve Mağrip mimarisiyle uğraşan, Józef Gosławski tarafından yapılan Zeynalabdin Tagiyev sarayının ana salonlarından biri, bunun çarpıcı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 19.- 20. yüzyılın başlarında, mimar Eugeniusz Skibiński Bakü milyoneri Aga-Bala Guliyev'in 1899'da inşa edilen Persianskaya caddesi numara 24'te bulunan konut örneğinde, Bakü'deki Şirvanşahlar Sarayı'nın mimarisinin doğrudan etkisi altında tasarlanmıştır. Bu sarayın cephe mimarisinde mimar, oryantal ve yerel mimarinin motiflerini serbest şekilde uygulamaktadır. Binanın stil özellikleri, dönemin diğer mimari örnekleri gibi, belirlenmiş stilizasyonu aşmaya çalışılmıştır.

Yerel mimarinin üslup özelliklerinin geliştirilmesinde, Bakü-Abşeron bölgesindeki 19. – 20. yüzyılların başındaki kült yapıların yapılması etkili olmuştur. Bu, yerel mimarlığın gelişiminde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Şehrin hacimsel ve kütsel mimari yapılaşması ve planlaması aşamasında, mimarların bireysel özellikleri sayesinde farklı tasarımlar ön plana çıkarılmıştır. Avrupa mimarisinin mevcut atmosferi, mimari ve kompozisyon teknikleri ile formlar titizlikle incelenip ve tasarımlarda aksini göstermiştir. Avrupa'daki orijinallerinden uzaktaki binalar, kentin genel görünümünde yoğun olarak inşa edilmesinden Bakü'ye o dönem “Çatısız Rönesans” adı verilmiştir. Bu etki altında, kapitalist Bakü'nün sanatsal olarak renkli bir görüntüsü ortaya çıkmıştır.

1870'lerden sonra Bakü'deki petrol buluşu ve sanayileşmesinin artışı, kentin ihtiyaç duyduğu çeşitli uzmanların akınına yol açtı. Bu mimarlardan kentin mimari hayatına katılanlardan Franz Grosetti ve Nikanor Tverdohlebov'un isimlerini vurgulayabiliriz (Fatullayev – Figarov, 2013).

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Resim 8: Józef Gosławski, Zeynalabdin Tagiyev Sarayı.

1880'lere gelindiğinde kentin nüfusun ekonomik durumu önemli ölçüde artmış ve konut binalarının inşası yüksek seviyelere çıkmıştır. İki ve üç katlı binalar birçok merkezi ve tarihi bölgeleri işgal etmeye başlamışlardır. Binaların esas konum yoğunluğu kent merkezinde olmuştur ve cephelerinin mimarisi yeni bir nitelik aşamasına geçmiştir. Bu mimarlardan, 1889-1902 tarihler arası Bakü şehir baş mimarı Nikolaus Von Der Nonne ve Gafar İsmailov, Eugeniusz Skibiński, İohan Edel, Józef Gosławski, Kazimir Skurevich, Józef Płoszko, Joseph Eichler, Zivyarbek Ahmedbekov gibi mimarları vurgulayabiliriz.

Bireysel yaratıcılık, kompozisyon tekniklerinin mimari ifadeleri, Avrupa klasik sistemine dair kendi görüşleri ve diğer stilistik çeşitlikler, kent dokusuna yeni bir yaklaşım getirmiştir. Bakü'nün hacimsel ve mekânsal yapısına sahip Klasisizm ile yanı sıra, kentin genel mimarisine gerçek katkıları yapan başka stil akımları da örneğin Gotik ve Art Nouveau da bulunmaktaydılar. Konut, sivil ve dini yapılarda kullanılan (Józef Gosławski, Kazimir Skurevich Zivyarbek Ahmedbekov, Eugeniusz Skibiński, Józef Płoszko) yerel mimarlığın yöntemleri ve formları, Joseph Eichler Alman kilisesinin Gotik binaları, Polonya kilisesi, İsmailiya Sarayı ve Muhtarov Sarayı ile aktif bir şekilde örtüştüğü görülmektedir.

Kentin planlanmasına, yapılara hacimsel, mekânsal ve mimari açıdan bakıldığında, mühendis Nikolaus Von Der Nonne'nin tasarladığı Debur Sarayı en avantajlı konuma sahiptir. İyi çizilmiş klasik unsurlar, rustik duvarların arka planına karşı güçlü hacimsel portaller, sarayın mimari görünüşüne katkıda bulunmuştur. Bakü'nün amfiteatr şeklinde koflaşmış eğimli zemininde binanın özel bir duruşu var-kent dokusunda üç boyutlu olarak mükemmel bir şekilde görülmektedir. Mimar İohan Edel, etkili cephelere sahip mimari hacimleri perspektiflerini açığa çıkartarak iki ve üç katlı apartmanları ustaca inşa ederek kentin en merkezi parsellerinde köse konumlu caddeleri doldurmuştur.

Józef Gosławski'nin "mimar" (inşaatçı) sıfatıyla Ortodoks kilisesinin inşası maksadıyla Bakü'ye gelişi, Bakü mimarisini açısından büyük bir önem arz etmektedir. 'Kentin baş mimarı' görevi teklifini kabul ettikten sonra, bir de ünlü hayırsever Tagiyev'den şehrin merkezinde büyük bir hükümet konağı inşası ve bir dizi başka mimari eser üstlenmiştir. Kısa süre içerisinde Józef Gosławski şehrin merkez caddelerinde; anıtsal nitelikte yapılar olan Zeynalabdin Tagiyev'in Müslüman Kadınlar Okulu ve en önemlisi Bakü Şehir Meclisini (Duma) inşa etmiştir.

Resim 9: Józef Gosławski, Bakü Şehir Meclis Binası.

20. yüzyıl başlarındaki yetenekli mimarlarının son temsilcisi olan sivil mühendis Ziverbek Ahmedbekov, ulusal mirası ve onun gelişiminin propagandasını yapmıştır. Tasarımcının Taza-Pir Camii, İttifak ve benzer birçok başarılı dini yapıların projeleri yapılmıştır.

2. İSTANBUL VE BAKÜ ART NOUVEAU YAPILARI

2.1. İstanbul'da Art Nouveau

İstanbul'daki konut mimarisinin 19.- 20. yüzyılların başlarındaki gelişimi, eklektizm ve stilizasyon dönemine denk gelmiştir. Bu dönemde çelik, cam ve betonarme binaların yapı teknolojilerini kökten değiştiren yeni malzemeler kullanımı eski yapı malzemeleri ve tasarım yöntemlerine değişiklikler getirmiştir. Yeni teknolojiler ve yapı malzemeleri, çoğu mimarın muhafazakâr tutumuna rağmen, mimari form ve motif araştırılmasına etki ederek önemli ölçüde kendilerine yer bulmuştur. Yeni stil arayışları, mimari ve kompozisyonu yaklaştırma eğilimi ile yorumlanarak Art Nouveau mimarisinde yeni yönelimlerin oluşması için ön koşul haline gelmiştir.

İstanbul için o dönem yaygın kitlesel yapı tipi olan apartmanlar örnek olarak incelenebilir. Apartmanların ön cepheleri klasik süslemeden, kısa süre önce kolonlar ile kaplı cephelerden, pervazlardan, klasik mimari bezeme işlerden arındırılmıştır. Bunun sayesinde daha net biçimde apartman yapılarının yeni bir tür oluşu ön cephelerde belirmektedir. Başlangıçta içsel işlevsel öğeler olan- pencereler, merdiven boşluğundaki pencereler, girişler, cumbalar ve balkonlar, kornişler, çatı çitleri, girişlerin üzerindeki saçaklar, pencere çerçevesi bağlar – yeni dekoratif niteliklerle donatılmıştır. (Lewis, 1991).

Pencere boşlukları gibi cephe detayları örneğinde bunlar daha çarpıcı şekilde belirginleşmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında pencere boşlukları, duvarın düzlüğü gibi, geçmiş çağın mimari özelliklerinden alınmış detaylarla süslü dingin bir alan tanımlamıştır. 20. Yüzyılın başında bu durum değişime uğramıştır. Daha önce hiçbir şekilde apartmanların ön cepesinde böyle bir zenginliğe ve çeşitli eğrilerden oluşan, yuvarlak, oval, yarım daire, kare veya sıradan düz köşeli formun verildiği pencere biçim ve ölçülerinin çeşitliliğine rastlanmamıştır. Bu dönemde köşenin bir eğilime meyilli oluşu, açılı çeşitliliğinin ve yuvarlaklaşmasının miktarı oldukça büyüktür.

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Apartman binalarının cephelerinde standart olmayan şekil ve boyuttaki pencereler kullanılmasına rağmen (köşkler, pencerelerin şeklini ve boyutunu çeşitlendirmek için çok daha fazla fırsat sağlıyordu), bir ritim oluşturarak ve pencerelerin büyük bir kısmının tek tip olması cephe tasarımlarında mevcut olmuştur.

Benzerini ön cephe detaylarının herhangi biri hakkında da söylemek mümkündür. Detayların her biri apartmanların yapısını açıklığa kavuşturarak, öne çıkarıyor ve işlevsel ihtiyaçlar, karakteristik özelliklerle açıklanmış olup, diğer taraftan her birinin biçimi özel bezeme dekoru ile dikte edilmiştir.

Art Nouveau iki tip dekoru tanır. Bunlardan birincisi, doğrudan yapıyla kaynaşmış, faydalı bileşenlerin veya yapıların dekoratif yorumlamasını belirleyebilen işlevsel yapıdan koparılamayanlardır. Örneğin; pencere çerçeveleri, cam ve ahşap cephe kaplaması, duvarın düzlüğüyle birleşen, sanki duvardan çıkıp yine onun kabartması ile bütünleşen merdiven tırabzandır.

İkinci tip dekor ise grafiksel, çizgisel süsleme, resim, çini pano vb. daima yapısal forma karşıt ve işlevsel olmayan şeklinde ön plana çıkarılan olmuştur. Ancak her iki durumda da Art Nouveau dekoru, genellikle eklektik mimari olan dekorun aksine ağırlıklı olarak süslemeden oluşmaktadır.

Eklektizm dekorun işlevsel anlamı Rönesans'a dayanan gelenekle tam uyuşma içerisindedir, betimlemesinden ayrışıp, vücut bulmuş yapı tasviri içerisindedir. Art Nouveau süslemesi bağlamında, doğal düzenin yapısal simgesi üzerine incelemek daha makul ve imkân dahilindedir. Simgeler yapı çalışmasını tasvir etmez aksine, sembolize eder. Art Nouveau süslemeleri, yapının çalışmasını, iç strüktürünü, malzemesini ve dinamiklerini ifade etmeyi, somutlaştırmayı amaçlamaktadır. (Denel, 1982).

Kenar köşelerin ifade edilememesi, bireysel dekor detaylarının ve işlevsel unsurların birleşimi, mimari formlara nüfuz eden ve ilham veren ilkel, kendiliğinden hareketlilik ve hayati öneme sahip enerji izlenimi yaratmaktadır. Örneğin bezeme şeklinin gergin olduğu hissettirerek, malzemenin direncinin aşarak, 36 numara Turnacıbaşı sokağında Rasan apartmanının, Beyoğlu'nda 23 numara Meşrutiyet sokağında ki apartmanın ön cephesinde ki bitki ve çiçek motiflerinin taş içerisinden kendine yol bulmuş ifadesi tasarlanmıştır. Diğer taraftan Raimondo D'Aronco'nun mimarı olduğu Bebek'teki Hidiva Sarayının iç mekânında merdivenlerindeki çiçekler enerji dolu biçimde girdap halinde sarmal duruma geliyor, yine aynı binanın yemek salonu kapı pervazı hatları da bir o kadar nefes kesici halde dönemim bezemesini simgelemektedir.

Resim 10: Raimondo D’Aronco, Hidiva Sarayı

Doğrusal veya kabartmalı bezemeler- sonsuz şekil çeşitliliktedirler. Formlar kıvrılan, durgun, akıcı, pürüzsüz ve akışkandır. Bir nesnenin veya yapının gövdesi, doğada kararsız, biyolojik ve ruhsal yaşam güçleriyle donatılmış, yaşayan, gelişen bir organizmanın nitelikleriyle karakterize edilmiştir. Yükselen, sallanan kütleler, organik formların hızlı ve pürüzsüz hareketi, şeffaf ve hafif doğrusal süsleme ritimleri, demir destekleri ve ızgaraları yapıdan binaya, malzemeden malzemeye, ahşaptan demire, taştan alçıya, alçıdan mermere, hacimli formlardan süslemelere veya tam tersi olmak üzere hep geçiş halinde ifade edilmiştir.

Art Nouveau kabartma süslemesi biçimle bağdaşmıştır ve ondan ayrılmazdır. Kabartma sanatının, eklektizm kavramına katkıda bulunan bu yaklaşımda dekoratif olduğu belirgin olmamıştır. Duvar biçiminin nerede bittiği, süslemenin nerede başladığını söylemek imkansızdır. Yapıyı sembolize eden süsleme ile süsleme yorumuna sahip gerçek yapı arasında ayırıcı çizgi çizmek mümkün değildir. Süsleme bir donatımın rolünü üstlendiğinde bile, örneğin Arnavutköy’deki Dulkadiroğulları 4 numaralı sokakta ahşap villanın ön cephesinde ki kabartma, villanın salonunda veya ana giriş üzerindeki ahşap kabartma duvardan yükselmesi, hatta fark edilmeksizin ve sürekli döngüde duvarın içerisinde çözülmesidir. Salonun şömine kabartması, yapının mimari hacminin doğal bir parçası haline gelmektedir. Kadın figürünün saçları arka plandadır. Havadaki kanatlarına, bedenini sarıp sarmalayan hafif bir kumaşa dönüşür ve belirsiz bitkilerin dallarına benzer yumuşaklıkta dalgalanarak aşağı doğru süzülmektedir. Art Nouveau duvarları, pencere ve kapı boşlukları, pervaz, çatı kornişleri, malzeme dokusu ve daha öncesinde dingin, ya da kompozisyon sisteminde ikinci plana itilmiş diğer bileşenler sanatsal bir aktiflik göstermektedirler. Kendi halinde dekoratif bileşenler (çini panolar, bezemeler, kabartmalar) ile estetik ifade edilmeye yorumlanmış faydalı bileşenler arasında her birinin kazanmış olduğu ve birbiriyle olan ilişkisi, karşılaştırılma ile zenginleştiği etkileşim oluşturmuştur. Bunun en iyi örneği "mevsimler" konusuna yönelik, Fenerbahçe’de Kalamış caddesi 79 numara sokakta Mon Plaisir villasındaki panolar oluşturmaktadırlar. Hacimsel formlardaki boşluklar (örneğin, çitlerin desenlerinde ve Villa Mon Plaisir’in ana merdivenin korkuluğunda), malzemeden yapılmış olandan daha az belirgin amorf ve plastisite göstermeyen gerçeklerin karşı formu, birleştirici noktası olarak

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

değerlendirilmektedir. Art Nouveau kompozisyonunun diyolojik doğası tam olarak bu olmuştur.

Resim 11: Raimondo D'Aronco, Villa Mon Plaisir. İç mekân çini panolar.

Art Nouveau yapılarının kompozisyonu işlevlerine göre farklı ve faydalıdır. Ancak sanatsal açıdan tekrar üzerinden geçilmiş (bina silüeti, pervaz biçimleri, pencere boşlukları, biçim ve ritmi, dış kaplama malzemelerinin renk ve dokusu) gibi "temiz" dekoratif bileşenlerin karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edilmiştir. Akımın ortak felsefe düşüncesine sadık kalarak, gereçlerden birisi olarak kural gereği, son sayılanlar kompozisyon içerisine dahil olmuştur. Bunların bileşimsel sistem içerisindeki önemi sabit kalmamıştır. 19.yüzyıl sonu mimarisi için oldukça önemli bu sistem 20. yüzyılın başlarında yok denecek seviyeye kadar düşmüştür (Barıllar & Godoli, 1999).

19.yüzyılın sonu yapılarının ön cephelerini desenli resim kâğıdına benzemektedir. Aşırı resimsel dekor kullanımı, Gümüşsuyu'nda İnönü Caddesi üzerinde 1906 yılında inşa edilen Marmara apartmanı örnek olabilir. Bina ön cephesi alçı üzerine "çizilmiş" dolanan ince çizgi motifleriyle kaplıdır. Bu motifler pencereyle kesişmekte, birbirine geçmekte ve duvar düzlüğüne serbestçe sıvanmış biçimde karışmıştır. Bu görülen serbestlikte kendine has "yükümlülük" görülmekte ve ustaca seçilmiş, karşılıklı zorunlu bir etkinin mantığı oluşmuştur.

Raimondo D'Aronco tarafından Boğaz kıyısında Kuruçeşme'de 1900-1902 yıllarında tasarlanmış Nazime Sultan yalısı projesi, Art Nouveau tarzında yapılaşmanın en yalın örneğidir. Ön cephenin dekoratif ve sanatsal çözümü için, İtalya'da mühendis Enrico Bonelli'nin düzenlemiş olduğu köşk çalışmaları sergisinden gönderilmiş ön cephe eskizleri ve fotoğrafları kullanılmıştır (Barıllar & Godoli, 1999).

Raimondo D'Aronco tarafından Yıldız'da inşa edilen Küçük Mabeyn Evinin ön cephe ve iç kısımlarında demir detaylar kullanılmıştır. Bonet'in renkli vitraylar ve salon zeminin bitki desenli mozaikleri Art Nouveau atmosferini ortaya çıkararak aktarmıştır. Evin ikinci katında bulunan kış bahçesi profillerinin tüm katların yapısı ve destek kolonları ve taşıyıcı elemanları tamamen ahşaptan yapılmıştır. Bu yapısal ahşap sistemi Şale villasında, Yeşilköy ve Yıldız'daki ahşap villalarının çoğunda kullanılmıştır.

Bu karışık atmosferde Raimondo D'Aronco'nun eserleri Avrupa kültürü ile Osmanlı mimarlık tartışmaları arasında bağdaştırıcı bir zincir oluşturulmuştur. Projelerde sadece Art Nouveau dekoratif unsurlarını değil, aynı zamanda tüm mekânı ve yerel mimarı tasarımı kapsamıştır. Özellikle 1900-1906 yıllar arasındaki dönemde Art Nouveau yapılar, İstanbul mimarisinin gelişiminde önemli rol oynamış ve mimarisinde kendine özgü dekoratif ve sanatsal özellikler oluşturmuştur. (Barıllar & Godoli, 1999).

Çizgi, biçim, düzlem, rengârenk lekeler, Art Nouveau kendi kaderini belirlemede beraber, yalnız tamamen dekoratif bileşenlerde değil, aynı zamanda faydacı olarak da gösterilmiştir. "Neden biçimler böylesine düz, esnek ve canlıdır" sorusuna yanıt olarak hissiyatı görsel anlamda ortaya çıkmaktadır. Yöntem kendince önemliydi, her bileşen faydacı ve yapısal oluşunun illüzyonunu ya da örneğini ile benzerliğiyle değil, kendi estetik anlatımıyla anlamlı olmaktadır. Art Nouveau dekoratif metodunun açıklığı, gücü, ortaya çıkarılanın, tasarlanmış olanın ve açıkça prototipe aykırı olanın benzersizliği, "modernleştirilmiş" biçime benzemeyişi ile anlatılmaktadır.

2.2. Bakü'nün Art Nouveau Dönemi

19. yüzyıl sonu- 20. yüzyıl başlarına doğru tüm bu mimari arayışlar ve mimari ile yapıyı yakınlaştırma çabası, her ikisine de doğru yorumlamayı aktarabilme eğilimleri, sıklıkla Art Nouveau adı altında bilinen mimaride yeni yönelimlerin ortaya çıkışı için ön şart haline gelmiştir. Yeni akımın tasarımcıları mimariyi eski biçim ve detaylardan kurtarma eğiliminde olmuşlardır. Yeni biçimler, bileşimsel yöntemler ortaya koyarak, büyük şehrin ritmini ve temposunu ifade eder cinsten yeni süsleyici motifler üretmişlerdir. Başlarda bu eğilimleri ön cephelerin dekoratif işlenmesine yorumlanmıştır. Ayrıca tüm bunlar biçim, detay ve yapı örtüsünün tümüyle deformasyonuna yol açıyordu, aynı anda demir betonun imkanını gösteriyor, ayıklıyor ve tektoniğinin mümkün oluşunu aydınlatmıştır. Geç dönem Art Nouveau mimarisi, biçimlerin harmoniden yoksunluğu ve yapıların haykırı durumunu vurgulamıştır. Cephelerin mimarisinde hacimsel kompozisyonların ve form oluşumunun çeşitli doğasına dikkat çekildiğinde, konut binalarının ve sivil yapıların planlama çözümlerinin, o dönemin inşaat ekipmanının gelişme seviyesinin gereksinimlerini karşılayan şematik diyagramların organizasyonunda daha fazla netlik kazandığı görülmüştür. İnşaat parsellerinin ekonomik kullanımı, yapıların rasyonel planlama talimatı, basitliğin çözümü için minimal harcamalara eşzamanlı eğilim, tüm bunlar 20. yüzyıl başlangıç modern mimarisini karakterize eden özelliklerden olmuştur (Fatullayev – Figarov, 1998).

Art Nouveau tarzı, hacimlerin mimari çözümüne, görüntünün sanatsal oluşumuna, modern mimarinin görevlerinin derinlemesine anlaşılmasına yönelik tavrı ile 19 yüzyılın sonu- 20. yüzyılların başında mimarlığın en ilerici yönü olmuştur.

Tiflis Banka binası, Art Nouveau geçerliliğinde idari-toplumsal maksatlı, daha anlaşılır bir yapı durumundadır. Kompozisyonu, binanın köşe kısmının çözümlerinin doğası ile vurgulanan mimari kütlelerin dinamik ilkeleri üzerine inşa

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

edilmiştir. Derin gölgeli kemer alınlığın esnek hatları, tarzın duygusu ve süsleme motiflerinin zarafeti, detayların naif çizimi sayesinde dekoratif biçimlerle kendini ortaya koyan kompozisyonun plastik gelişim temelini oluşturmaktadır. Bina köşe parçalarının plastik zenginliği, kenar kanatların ön cephe dekorunun tutumlu tavrıyla daha da belirginleşmektedir. Birçok yapıya özgü dekoratif motiflerin biçimlerinin oluşma özelliği ve karmaşıklığı olmadan, Art Nouveau anlaşılır araçları yardımıyla tarzı verilen banka binasının mimari kompozisyonu bunun üzerine kurulmuştur.

1912 yılında mimar Józef Płoszko tarafından inşa edilmiş, Şemahinskaya 12 numara caddesindeki Kerbalayı İsrail Hacıyev Konağı, Bakü'de Art Nouveau tarzında ilginç yapılar grubuna girmektedir. Konutun ortak kompozisyonu, hacimli kitlelerin kendi modellemesi ile mimari bölünme geleneğinin çarpıtılması üzerine bir açıklama getirmiştir. Ön cephe tasarımı, büyük ölçekli kesme araçlarıyla çözümediğinden, kompozisyon şeması oldukça dinamiktir Art Nouveau doğasında bulunan özelliklere sahip olmuştur.

Cephenin çizimi, yeni mimarinin formlarının pitoresk ve bununla birlikte hayali kavranışını sağlamaktadır. Detay zenginliği, Art Nouveau özgü profiller, kat gedikleri ve kemerlerin karakteristik hatları, benzeri rizalitlerin iki kule ile tamamlaması gibi özellikleri olan ön cephe kompozisyonu özel mimari bir durum ortaya koymuştur.

Detay zenginliği bütünün armonisini bozmamıştır. Taş oymacılığının derin rölyefiyle aktarılan kemerlerin dekoratif motiflerinin, rizalitlerin sonunun ve bireysel mimari detayların mükemmel bir şekilde resmedilmesi, Bakü'deki Art Nouveau Rusya'daki örnek ve modellemelerini beton ve alçıdan ayırmaktadır. Cephelerin plastisitesi, Art Nouveau mimari detaylarıyla duvarın tam düzleminde, kemerli açıklıkların perspektif çözümünde, kornişin kesik çizgisinde devam etmektedir. Hacıyev'in konağı binasının mimarisi, Bakü Art Nouveau ve Józef Płoszko 'nun yaratıcılığına bir şaheser niteliğindedir.

Resim 12: Józef Płoszko, Kerbalayı Alesker Hacıyev Konağı.

Şemahinskaya 4 numara caddesi boyunca, 1912 senesinde Polyakov'un inşa ettiği Kerbalayı Alesker Hacıyev konağını yerleşmektedir. Konak, Bakü Art Nouveau ilginç örneklerinden biridir, yan cumba pencerelerinin ayrılması gibi, yatay hacimde daha keskin belirginlikte olan karakteristik motifleri ve bileşenleriyle ifade edilmiştir. Kireçtaşından oyulmuş portal ve aslan figürleri, pitoresk bir şekilde

oluşturulmuştur, cephelerin hacimsel plastiğine organik formlardan tasarlanarak süslenmiştir.

Bakü'de tamamlanmış ve tarihi mimari değerler olan yapılar, sanatsal niteliklerini Bakü kireçtaşına ve onun kusursuz işlenmesine borçludurlar. Karmaşık profil, detaylar ve tüm yapı kesitleri şaşırtıcı ustalıklarla bitirilmiştir. Birçok yapının sunulabilir tarafının büyük kısmı, Usta Hanife, Sultan ve Salman Usta gibi kusursuz oyma ustaları tarafından yapılmıştır. Bu ustaların gerçek taş heykeltıraşlarına ve günümüzde dahi hünerli işlerine hayranlık duyulmaktadır. Onlar, mimar Andrey Kosinski, Gasim Bey Hajibababeyov, Gafar İzmailov, İohan Edel, Józef Gosławski, Kazimir Skurevich, Józef Płoszko, Ziviyarbak Ahmedbekov, Termikelov ve diğerleri gibi birer sanatçıdır (FATullayev- Figarov, 2013).

Arazilerin, şehir meydanlarının merkez binalarında büyük maliyete sahip olan Bakü koşullarında, mülk sahipleri mimarlardan inşaat alanının maksimum kullanılmasını talep ediyorlardı. Bu nedenle Bakü'de, mimarların çalışmalarında, kentsel gelişimin estetik niteliklerini artıran, revaklı, sütunlu ve avlulardan oluşan mimari kompozisyonlar neredeyse her zaman kullanılmıştır. Benzer bileşimsel ve mimari tekniklere sahip bina projelendirme ve inşası, bina ön cephelerinin düzlemsel yorumlandığı genel ortamda şehir merkezinin yapılandırılmasındaki ifade edilebilirliği güçlenmiştir.

İç mekân düzenlenmesinde Art Nouveau karakteristik özelliklerini taşıyan iyi örneklerden biri 1908 yılında inşa edilen dört katlı Aşumov konağıdır. Hacimsel ve mekânsal çözümlerin anıtsallığıyla konak öne çıkmakta ve şehrin tarihi meydanlarının formasyonunda aktif bir şekilde rol almıştır. Cephenin işlenmiş mimari kompozisyonu, yenilikçi Art Nouveau cümbüşü etkisi altındaki Romanesk mimari tarz prensipleri üzerine inşa edilmiştir. Ön cephe yarı dairesellikle sonuçlandırılmış dikey bölünmelerin ritmiyle çözüme kavuşturulmuştur. Cephenin bu şekilde bölünme prensibi, yüksek kütlelere dayanıklı balkonun hacimsel ölçüsünün aktarıldığı temel yapısına sebep olmuştur.

Tek parça yan bloklu taş konsolların Art Nouveau formlarıyla uyumlu görsel birleşimi romanesk motif eklemeli ön cephe plastisitesi en iyi ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Kabartma detaylarının biçim sertliği ve Art Nouveau tarzı balkonların metal parmaklık geniş profil açıklığı, yapının eklektik oluşunu betimlemektedir. Kör cephe fonuna başarıyla yerleştirilmiş dikey konsollu pervazlar, ön cephe kompozisyonlarının tamamlanmış bileşenlerinin önünde gelmektedir.

Art Nouveau etkisi altında, 1912 yılında inşa edilmiş, ünlü Bakü milyoneri İsa Bey Hacinski'nin konağı Sahil yolu İmparator Aleksandr caddesi boyunca baskın binalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisinin görülmeye değer dinamik, hacimli silüet kompozisyonu, tarihi meydanlar mimarisinde etkili bir yer edinmiştir. Konağın mimari çözümlemesinde, genellikle, önceki konut örneğinde olduğu gibi, karakteristik çelişkileri doğasında barındıran 20.yüzyıl başlangıcı sanatsal icraatları ışığında Romanesk mimari prensipleri kullanılmıştır. Cumba pencere köşesinin baskın dikliği ve ana ön cephenin büyük üçgen alınlıklı aksel sistemi, bina mimarisinin çözümlenmesi için "açık yaprak" vazifesi görmektedir. Pencere altı ön cephelerde oldukça geniş mozaik, renkli vitraylar, sanatsal ve estetik

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

niteliğe sahip cumba pencereler, balkon ve sarkıt biçiminde hacimli plastik elementler kullanılmıştır.

Telefonnaya 4-6 numaralı caddesinde mimar Józef Płoszko imzalı 1908-1910 yıllarında inşa edilmiş Bakü milyoneri Ağa Musa Nagiyev konağı, caddenin silüetinde önemli bir halkayı oluşturmaktadır. İlk katlar dükkânlara ayrılmıştır, orijinal iç mekanlara sahip, modernist ifade yapısının yontma aracılığıyla yenilikçi kendine özgü kabartmalar ve korniş profilleri, odalardaki sanatsal çehreyi açığa çıkartmaktadır. Bu Konut derin kabartma mimarisi ve dekoratif plastik sanatının taş bünyesinde bireysel tarz yönelim imkanını açığa çıkardığı çizim hatlarının aracılığıyla belirginleştirilen cumba penceresi dikey eksen ritimli cephesi Bakü Art Nouveau tarzının en açık örneğidir. Her bir mimari detay ön cephe yapısıyla bağlantılı olarak yapısal seviyeye dek işlenmiştir.

Resim 13- 14: Józef Płoszko, Ağa Musa Nagiyev Konağı.

19. yüzyılın sonu, 20.yüzyılın başı tarihi şartları sebebiyle Bakü mimarisi iki yönelim üzerine gelişmekteydi. Yapı ve binaların kendi kompozisyon prensiplerini barındıran yerli ulusal mimari ile Art Nouveau tarzı özelliklerinin yönelimleri olan Avrupalı mimari. Avrupalı tarzda çalışmış mimarlar eserlerinde yerli mimari özelliklerini kullanmışlardır. Mimarlar hacimsel ve mekânsal bina kompozisyonlarında, her şeyden öte sanatsal özünü ifade edebilecek vaziyetteki yorumu aktarabilme çabasına önemsemektedirler. Bilhassa, 20.yüzyılın sonu mimarlarının yerli mimariye duydukları bu ilgi, gelecekte Bakü mimarisinde ulusal-romantik akımı belirlemiştir.

Kazimir Skurevich, Józef Płoszko, Zivyarbek Ahmedbekov, Józef Gosławski gibi sivil mimarların ulusal-romantik yönelim içerisindeki eserleri, yerli mimari mirasa ve onun eleştirel düşünme özelliklerine olan saygılı yaklaşımın neticesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3. Doğu Art Nouveau'sunun Sembolleri

İstanbul ve Bakü mimarisinin 20. yüzyıl başlangıcında mekânsal tasarım ve yapıların süslemesinde, formlara yüklenmiş anlamların ve yapı inşasının doğal bütünlüğü fikrinin aktarılmasında yatmaktadır.

20. yüzyıl başlangıcı mimarisi eski Türk ve Azerbaycan halk sanatın doğal dünyasından yalnızca bütünlük ve “doğallık” prensibini almakla kalmamıştır,

simgeler dünyasını da kapsamıştır. Sıklıkla doğaya özenme nerede biteceğini veya sanata özenme nerede başlayacağını belirtmek zordur. Art Nouveau, yaşamın kendi temeli gibi doğaya çağrışımlarda bulunan ve sembolize edilen soyut formlara veya doğal motiflere birer tercih getirmiştir. Bu mimariyi ikinci bir “doğa “olarak algılamakla ilgilidir. İnsan tarafından oluşturulmuş ya da temelde tekrardan elden geçirilmiş bir dünyadan oluşmuştur. Kendi mantığı çerçevesinde bile bilinçsiz, hisli, irrasyonel bir başlangıçlı olmuştur. Bu Türk temalarının stilize edilmesine olduğu gibi özellikle doğal motiflerde indirgenmiştir. Örneğin, Beyoğlu’nda Turnacıbaşı 36 numaralı sokakta Rasan apartmanının ön cephesinde güzelliğin, gençliğin, mutluluğun, neşenin, hayatın sembolü olan çiçek motifleri kullanılmıştır. İstanbul konut örneklerinin çoğunun ön cephesinde başka motiflerle de karşılaşmak mümkün, ama sembollerin temaların özü aynı kalınmıştır.

Mühendis Ploşko tarafından 1908-1910 yıllarında tüm güzelliğiyle Art Nouveau tarzında inşa edilmiş Musa Nagieva konağında, yine doğayı simgeleyen çiçek motiflerini görmek mümkündür. Bu konağın iç mekanındaki derin dekoratif kabartmalar, resim hatlarıyla dikey eksenli cumba penceresi ritmi, bireysel yönelimdeki stilin potansiyel imkanları Bakü’deki Art Nouveau örneğidir.

Görünen süslemesinin karmaşık olmayışını, ağaç oyma temaların basit formlarının naif stilize edilmesini, çini imzalı veya arkaik düz taşın ön cephelerde ve iç mekân işlenmesinde, Alexandre Vallaury, Raimondo D’Aronco, Jagmund, Kemaleddin Bey ve b. mimarların cephelerinde rastlanmıştır. Yeni mimaride Klasisizmin ve Eklektizmin doğal motiflerinin yorumlanmış benzerliğiyle ortak hiçbir yanları olmamıştır. Yeni örnek ve yeni anlayış yeni araçların kullanımını dikte etmiştir.

Mimarlar tarihi çağrışımlardan kopuk projeler üretseler bile, Arnavutköy’de Dulkadiroğulları 4 numaraları sokak villaları, Yıldız’da ki Şale evi, Sarıyer’deki Kefeliköy 43 numaralı sokakta konut örneği ve diğer hizasındakiler gibi, tekrar doğayı hatırlatan veya onu stilize eden motifler göstermektedirler.

Alevin kıvılcımlarının dansı, rüzgârın hiddeti altında çalkalanan bitkiler, uzun dallı çiçekler, kambur dalgalar ve deniz motifli canlıların sembollerini-yenilenen, kaybolmayan, tekrar tekrar doğan doğanın yaşamını ve devinimini sonsuz biçimde hayata geçirmişlerdir. Art Nouveau motiflerinde hayat veren ve hayattan bahşeden başlangıç ile sonsuz kadınsılığı temsil eden elbisenin yumuşak süzülüşüyle birleşen uzun dökümlü saçlarla hafif gizli kalmış ince ve naif kadın figürleriyle sıkça karşılaşılmaktadır. İstanbul’da dört mevsim temalı Fenerbahçe’de Kalamış 79 numaralı caddesinde bulunan Mon Plansir villasında çinili panolar ve Bakü’de birçok yapının ön cephelerinde kadın figürlü kabartmalar bunların en açık örnekleridir.

Erken Art Nouveau mimari süslemesinin, kumaşların ve bordürlerin genel teması; kamış dalları, nilüferler, zambaklar, papatyalar, gelincik, orkide ve diğer ince esnek dallı çiçek türleri, deniz yıldızları, küçük organik yaşam formları, kuşlar, sürüngenler ve ördeklerdir. Sevilen tavus kuşu tasvirleri – güzellik sembolü, kuğular – sonsuz yaşamı, ayçiçeği – sadakati, gelincik çiçeği – sarhoşluğu ve hayali sembolize etmiştir. İskelet kemiklerini, kast ve sinir ağlarının anımsatan motifler de

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

yaygındır. Art Nouveau'da yılan görünümlülerin, sürüngenlerin kıvrımlıların, hareketlilerin, kırbaç darbesi hatlarına, salyangoz antenlerine benzer hatlar veya hem güç ve enerjiyle dolu hem de bitkin, zayıf, öfkeli ve gergin çizgilerin çeşitliliği sınırsızdır. Bu sembolleri, Beyoğlu'nda İstiklal 44 numaralı caddesinde, apartmanın ön cephelerinde, Eminönü'nde Vlora Han'ında, Mercan Freska Han'ında ve Beyoğlu'nda Botter apartmanında görmek ve incelemek mümkündür. Deniz kızı, insan başlı at ve b. 'hibrit' yaratıklar gibi sonsuz değişimi, dönüşümü, yaşam olaylarının değişe bilirliliğini sembol eden her tür melez semboller 20. yüzyıl başlangıç mimarisi için spesifiktir olmuştur.

Resim 15: Vlora Han, İstanbul.

Resim 16: Botter Apartmanı, İstanbul.

İstanbul'un mimarisinin stilize edilmiş formları ve süsleme motiflerinin temaları çok çeşitlidir. Bu konu çağ sınırı fikriyatıyla bağlantılı simgesel-edebi çağrışımların geniş bir katmanına bürünmektedir. Birinci duygu halimemnunniyetsizlik, özlem, dönemin gerçeğine olan hayal kırıklığı, o gerçekliğin acımasızlığı, ayrılıkları, tarihin tüketilişini, uçurum hissi ve niceleri Art Nouveau bakış açısı olmuştur. Gençlik, yeniden doğuş, sonsuz yaşam, umutlar, ön sezgiler, beklentiler ise ikinci duygu halini oluşturmuştur. Zamanın geçiş hissi, kararsızlık, güvensizlik, dayanağı ve temeli kaybetme bu hislerden ayrılamaz olmuştur. 'Bu yüzden mi ki rüzgarla sallanan uzun dallı çiçekler, esnek otlar, yosunların ve kamışların uzun gövdeleri sevilir, bu yüzden değil mi ki Art Nouveau yalın geometrik formlardan ve düz kenarlardan kaçınır...' (Sokolov, 1912).

Her form belirli bir anlamın taşıyıcısı ve aynı zamanda onun kavranmasının anahtarı olarak değerlendirilmiştir.

Duygunun ve duygu hallerinin çeşitliliklerini aktaran somutluğunu yitirmiş 20. yüzyıl başlangıcı İstanbul mimarisinin en geniş ve farklı temalarda sunulan örnekler, çağdaşlarına yeni kozmogonik fikirlerin temsilini, uygar sosyal yapının örneğini, çağın görüş açısının simgesini ve ideal dünya modelini görmesine örnek teşkil etmiştir. Sıklıkla 20. yüzyıl başlangıç mimarisinin ilkel program çelişkilerini dikkate almaya istememe, ister istemez örneklerinin anlamlarını çarpıtmaya kadar götürmüştür. Bitki motifleri veya onlarla özdeşleşen soyut formlar, hayatın kargaşasından ve hızlı tempodan bitkin düşmüş avlu kuyuların taş çuvallarına sıkışmış şehirlilerin üzerine hayal kurduğu sessiz sakin çevreyi sembolize edikmiştir.

Sanat, doğayı taş kütlelerine dönüştürerek evlerin ön cephelelerinde ve merdiven tutamaçlarında çiçekler ve yapraklarla bezemelerde süslemiştir. Art Nouveau mimarisinin simgelerinde kusursuz çevrede kusursuz hayatın hayali, insan kişiliğine düşman kapitalist dünya içerisinde bu kişiliğin duygularının kayboluşu ve yine aynı kişiliğin uygar yeni nesil medeniyeti için güzellik dünyasında huzursuzluk hissinden ayrılmazdır olarak sunulmuştur. Buradan hareketle, bir taraftan yaşamın daha saf ve masalsı olduğu başlangıca, onun kaynaklarına, ilkeline dönme eğilimi, diğer taraftan İstanbul ve Bakü'nün apartman duvarlarında ve portallarında baykuş ve türleri gibi, çağdaşlık gibi korkunç, dehşet verici ve karanlık motiflerin belirmesi mevcudiyet kazanmıştır.

20. yüzyıl başlarında İstanbul ve Bakü Art Nouveau mimarisi sonsuz hakikatin ve hararetili biçimde, hızla değişen dünyada daimî olanın aranmasından kopmamıştır. Sonsuz değerler, doğa (gündelik hayatın herkese özgü oluşu ve güzelliğin sönmeyişi) ve sanatın güzelliğinde cisimleştirilen ruhani güzellik içerisinde vücut bulmuştur. Bunların parlak örnekleri; İstanbul Beyoğlu'nda Şeyh Bender 18 numaralı sokağında, Marmara Apartmanında, Arnavutköy'de Memduh Paşa villası, Baküde – Şemahinskaya 12 numaralı de İsrafil Hacıyev ve Şemahinskaya 4 numaralı caddesindeki Alesker Hacıyev konaklarıdır.

Art Nouveau mimari semboller dünyası kendi demokratikliği, sınıf mülkiyeti üzerine çeşitli ifadelerin olmayışıyla mevcuttur. III. Selim yönetimi devrinde, mimaride antik gelenek ve Rönesans sonrası tasarım deneyimiyle bütünlük karaktere sahip olarak başlatılan Türk mimarisinin Avrupalı normlar ile tanışıp kaynaşması durumu eğitilmiş, elit kesimin geçmiş sanatı ve profesyonel sanat alanı ile sınırlandırılmıştır. Gönüllü veya gönülsüz, “doğal” insanı iddia eden kendi hümanist programının aksine, bilimsel mimari belli bir sınıfa ait simgeye dönüşmüştür. Ortak Avrupalı dayanaktan desteğini alan sanatın işlevini yerine getirmede ki sınıfsal pencerenin sınırlandırılmasını eklektizm aşmaya çabalamıştır. Bu sınıfsal sınırlandırmanın temel şartlarında, aristokrasi ayrıcalığıyla kısa zaman öncesine kadar kalabilmiş ve çağrışım uyandıran formların oldukça yüksek derecede kullanımı yer almıştır. Art Nouveau, doğasal yapı-sistem konseptini ve kendi süsleme formlarını alarak bu simgeler sistemiyle bağını koparmıştır. Ortaçağ ve halk sanatı geleneksel sembollerinde Art Nouveau mimarisi, hayat veren başlangıcı ve yaşamın belirmesi anlamı ile aynı geçerlilikte olmuştur. Dünyanın oluşturucu gücünün kaçınılmazlığını temsil eden güneş, çiçekler, kuşlar, meyveler herkes için vardır ve seçilmişlere değil, herkese açık olarak sunulmuştur.

Bakü'nün süsleme sanatı hususuna ve doğu dekoruna bakıldığında, Mağribi ve Arap mimarisi buna örnek teşkil etmektedir. Doğu dekoru tümüyle devasa binaları karakterize etmemektedir. Sadece ayrı ayrı binalar, yerli siparişçilerin gereksinimlerini karşılayan temel batılı dekorasyon içerisine ufak doğu egzotiği serpiştirmelerini sunmaktadır. Milli-romantik stilde 1899 senesinde Mimar Eugeniusz Skibiński tarafından Persidskaya 24 numaralı caddesinde inşa edilmiş Ağa – Bala Guliyev konağı tümüyle doğu tarzını açık bir örneğini teşkil etmektedir (Fatulayev- Figarov, 1998).

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Resim 16 - 17: Skibiński, Aga Bala Guliyev Konağı

Sarkıt kornişiyile kabarık köşe rizalitler tamamlanmış bina kompozisyonu tamimiyle tek hacim halinde çözülmüş ve büyük plastiklikte farklılık göstermektedir. Eugeniusz Skibiński'nin 20. yüzyıllar başlarındaki inşa edilmiş bu konak Azerbaycan ulusal mimarisinin bir abidesi konumundadır.

Aynı zamanda doğu Art Nouveau temsilleri olarak, petrol sanayicisi Zeynalabdin Tagiyev'in sarayının iç mekanları (günümüzde Azerbaycan Tarih müzesi) ve Çkalov konağının iki salonu (günümüzde Azerbaycan Güzel Sanatlar Müzesi) belirtilebilir. Duvarların dekorasyonu bordo renkte “doğu” perdelik kumaşlar ve güçlü bitki motifleriyle stilize edilmiş, düz kesim ve altın yıldızlarla doldurulmuş geometrik desenlerin birleşimiyle elde edilmiş kabartmalı alçıtaşı, oyma sıva altlığı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan motifleri bileşen yoğunluğunun karakteristik olduğu Türk süslemesiyle benzeşmektedir, kompozisyonun çizimi ağırlığıyla ayrılmaktadır.

Doğu süsleme sanatının gelenekleri, sıradan apartman binalarının ve bileşenlerinin dekorasyonunda çatı çıkıntılarının bezemesi olarak, ahşap korkuluk örgüsü, sütun başlıkları, metal kafes örgüleri, pencere koruyucuları ve benzerlerini kullanmaya devam etmiştir. (Lewis, 1991). Bezeme malzemeleri; ağaç, alçı, farklı taş çeşitleri olmuştur. Metal ve dekorasyonun yeri, malzeme karakteristiğine bağlı olarak yazı ile oyma işlemine tabii tutulmuş kullanılacak diğer materyaller çeşitliliğinde gerçekleşmiştir.

19. yüzyılın sonu- 20. yüzyılın başı Bakü'nün “doğu” stili yapı ve binalarının mimari süsleme simgesi kendini belli etmektedir ve spesifik hatlara sahip olmuştur. Yerel bitki örtüsü bileşenlerini yerli ustalar kendi eserlerinde tasvir ettikleri için, bitki süsleme desenlerinde özellikle belirgin biçimde gözlenmiştir. Lotus çiçeği (şanagülle), lale (dağ lalesi), gül (kızıl gül), karanfil (mihek veya karanfil), yaban gülü (kuşburnu), iris (zambak) ve bir sıra keskin, yuvarlak, çatallı formları olan yapraklı süsleme türündekiler, ayrı ayrı çizgili yapraklılar- Azerbaycan'ın mimari bitki süslemelerinde çok sıklıkla karşılaşılan bileşenlerin sadece bir bölümü olarak sergilenmiştir (Askerova, 1961).

20. yüzyılın başlangıcı mimari sembollerin şiirsel duygularının özellikleri, şiirin motiflerine ve edebiyatına yönelik yakınlığı, doğanın, suyun halleri, karanlığın ürkütücülüğü, gecenin karamsarlığının ve değişkenliğin örnekleri olmuştur. (Denel,

1982). Bu durum özel bir inceleme gerekirse de motiflerin açık benzerliklerinin yüzeyine daha derine uzanan sembolistlerin şiirinin ve Art Nouveau mimarisinin birbirine olan yakınlığını belirtmektedir. Onları ilk olarak, semantik iki anlamlılığı her ikisinin de barındırışında bulunan tipolojik ortaklık birleştirmektedir. İçsel olan dış formları dikte etmektedir. Bu noktada doğa sanatlarının her bir farklılığında edebiyatla birliği var olmuştur.

Araştırma Kapsamında Analiz Edilen Yapıları Özetleyen Tablolar:

Tablo 1. İstanbul Art Nouveau Yapıları

<p>Botter Apartmanı https://www.arkitektuel.com/botter-apartmani/</p> 	<p>Hidiva Sarayı https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C4%B1diva_Saray%C4%B1</p>
<p>Mizzi Köşkü https://www.adalarmuzesi.org/cms/projeler/mimari-miras-veritabani</p> 	<p>Mon Plaisir Villasi https://art.nouveau.world/villa-mon-plaisir</p>
<p>Faik bey ve Bekir Bey Köşkü https://www.themaggar.com/art-nouveau-tarzi-binalar-istanbul/</p>	<p>Ethem Bey Yalısı http://alicelik.net/eczaci-ethem-pertev-bey-yalisi/</p>

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Yıldız Sarayı, Ada Köşkü
<https://www.gezilesiyer.com/yildiz-sarayi.html>

Ahmet Ratip Paşa Köşkü
<https://www.themaggar.com/art-nouveau-tarzi-binalar-istanbul/>

Rassa Apartmanı
<https://art.nouveau.world/rassam-apartmani>

Mısır Apartmanı
<https://www.kenthavasi.net/>

Frej Apartmanı
<https://www.zingat.com/blog/beyoglunun-100-yili-deviren-binalari/>

Marmara Apartmanı
http://www.smartbeyoglu.com/firma/44546/marmara-apartmani.html&form_action=firma_master

Tablo 2: Bakü Art Nouveau Yapıları

Aga Bala Güliyev Konağı

<https://www.gununsesi.info/memarlar-ittifaqindan-t%C9%99kzib/>

Zeynalabdin Tağıyev Sarayı

https://azertag.az/xeber/Haci_Zeynalabdin_Tağıyev

İsmailiye Sarayı

<https://www.gizliilimler.org/Batiniyye--Ismailiyye.htm>

Muhtarov Sarayı

<https://www.aztc.gov.az/tr/posts/id:517>

Çkalov Konağı

https://az.wikipedia.org/wiki/De_Burun_saray%C4%B1

Tiflis Bankası

<https://www.baku.ru/>

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

Seyid Mirbabayev Sarayı

https://azens.az/az/news/azneftin_binasi_seyid_mirbabayevin_sarayi

Sadikhov Kardeşleri Evi

<https://www.ourbaku.com/>

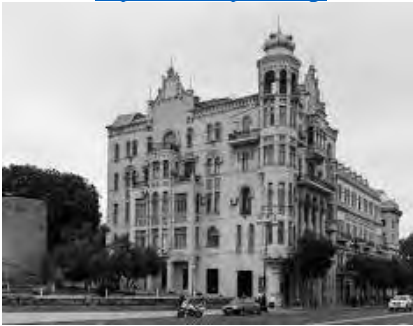
İsa Bey Hacinsky Konağı

<https://ru.wikipedia.org/>

Sabunci Tren Gari

<https://www.ourbaku.com/index.php>

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, İstanbul ve Bakü kentinin kimliğini oluşturan yapıların, mimari ve sanatsal ilişkilerini öne çıkaran, tasarımsal, hacimsel ve mekânsal oluşumunun eş zamanlı geliştiğini göstermektedir. Her iki kentin Art Nouveau örnekleri incelendiğinde, Doğu Mimarisinin zamanının aktüel sorunlarına, sanatsal, mimari ve çoğunlukla avangart gelişimin ortak sürecine yabancı kalmadığı görülmektedir. Mimarlar tasarımlarında; estetik düşüncüyü, sosyal problemleri ve güncel olayları sergilemişlerdir.

Art Nouveau ve ulusal mimarinin eklektizm temel özelliklerinin karşılaştırılması ile oluşturulan süreçte, mimari gelişim basamaklarını aydınlığa kavuşturma isteğiyle yerli ve yabancı mimarların eserleri incelenmiştir. Analiz çalışması, yapısal kurallar, birbirleriyle olan ilişkileri anlama, Klasisizm ile Eklektizm karşılaştırması ve Neoklasizm ile Art Nouveau karşılaştırması, her

ikisinin de benzeşen ve benzeşmeyen yanlarının tespiti olarak yapılmıştır. Böylelikle Doğu kültürü etkisinde gelişen Art Nouveau'nun kentlere etkisi araştırılmıştır.

Bu çalışma, Art Nouveau ile ulusal Türk ve Azerbaycan mimarisinin stilistik özellikleri analizinden yola çıkarak, 20 yüzyılın başlarındaki mimari mirasın incelenmesi üzerine temellendirilmiştir. 16.yüzyıl başlangıçlı Osmanlı mimari tarihi yerini 20.yüzyıl başlangıcında ulusal Türk mimarisine bırakmıştır. Ulusal Azerbaycan mimarisi de aynı şekilde bir durumdan bir başkasına geçiş yapmıştır. Art Nouveau akımı, her hâlükârda geçmekte olan yüzyılın mimari ana prensiplerini sentezlemektedir. Beyoğlu'ndaki apartmanlar, Botter, Mısır, Vlor Han, Frej vb. buna örnek olmaktadır. Bakü'deki Ağa Musa Nagiyev konağı, Aşumov konağı, Kerbalai Alesker Hacıyev konağı örnek gösterilmektedir. Art Nouveau, daha sonrasında Ekspresyonizm, Fütürizm, Fonksiyonalizm, Konstrüktivizm gibi 20. yüzyılın mimari fenomenleri arasında yaşam bulmuş, belirteçleri farklılaşmamıştır.

KAYNAKÇA

- Askerova N. (1961), 'Arkhitekturniy Ornament Azerbaidzhana'. Baku, s. 23.
- Barillari D., Godoli E. (1999), 'İstanbul 1900, 'Art Nouveau', İstanbul, Yem Yayın, s. 15-17, s.99, s.101-102, s.228.
- Denel S. (1982), 'Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri', ODTÜ Yayını, İstanbul, s.189-196.
- Fatullayev-Figarov Ş. (2013), 'Bakü Mimarları. 19.Yüzyılın sonu-20. Yüzyılın Başlangıcı', AMB, 'Şark-Garb', s.91.
- Fatullayev-Figarov Ş. (1998), 'Bakü'nün Mimari Ansiklopedisi', DÜUMA, Ankara, s 135.
- Gebrhard D, (1967), 'Raimondo D'Aronco E L'Art Nouveau in Turcia, L'Architettura', Cronacle E Storia, s.955.
- Levis B. (1991), 'Modern Türkiye'nin Doğuşu', Çev. Prof. Dr. M. Kırıatlı, 4. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarihi Kurumu Yayını, s. 326-329, 425.
- (1942) Mimarlığımızda Türklük ve Millicilik, Yapı, İstanbul, Sayı 23, S.263.
- Nuri O. (1964), 'Abdülhamid'i Sani Devri Saltanatı', Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, s.583.
- Setintaş S. (1944), 'Mimar Kemalettin Mesleği ve Sanat Ülküsü', Güzel Sanatlar Dergisi, Sayı: 5, İstanbul, s. 379.
- Sokolov P. (1912), 'Krasota Arxitekurnix Form', Zodchiy No 49, Moskova, S.488
- Yavuz Y, Özkan S. (1986), 'The Final Years Of The Ottoman Empire. Modern Turkish Architecture', Holod R., Evin A., University of Pennsylvania Press, s.485.
- Yücel E. (1971), 20. Yüzyılda Klasik Türk Mimarisi Üzerinde Eğilmiş Türk Mimarları: Mimar Vedat Tek (1873-1942). Bizim Anadolu Gazetesi, İstanbul, 26.07.1971.

Resimlerin URL Kaynakçası

1900'lü Yıllarda Doğu'nun Art Nouveau Üslubu: İstanbul Ve Bakü Mimari Örnekleri

1. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/macar-mimarin-gozunden-100-yil-onceki-istanbul-2399297>
2. Denizkenarı Bulvar Birliği Sergisinden, Bakü 2018
3. <https://azerhistory.com/?p=6530>
4. <https://www.iae.org.tr/Sergi/-Osmanli-Mimari-DAronco/141>
5. <https://www.arkitektuel.com/botter-apartmani/>
6. <https://www.arkitektuel.com/botter-apartmani/>
7. http://www.yapi.com.tr/haberler/haydarpasa-vapur-iskelesi-tarihi_95281.html
8. <https://i.pining.com/originals/f6/59/7f/f6597fdf6d256693443026dde8f576ec.jpg>
9. <https://www.trend.az/life/culture/3142699.html>
10. <https://bakucity.preslib.az/ru/page/nDB37J48F2>
11. https://twitter.com/seda_ozen/status/828352632376926209?lang=hi
12. <https://art.nouveau.world/villa-mon-plaisir>
13. https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Art_Nouveau_building_in_Baku.JPG
14. <https://www.wikiwand.com/ru/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%B5%D0%B2,%D0%9C%D1%83%D1%81%D0%B0>
15. <https://www.atlasobscura.com/places/flora-han>
16. <https://www.arkeologlardenregist.org/assest/images/12-17%20Arkeoloji-6.pdf>
17. <https://oxu.az/society/142400>
18. <https://oxu.az/society/142400>